

RESPONSABILITATEA JURIDICĂ ȘI ORDINEA JURIDICĂ ÎN STATUL DE DREPT

Constantin MICLEUȘANU,
master în drept, audient al Institutului Național de Justiție,
candidat la funcția de procuror

Scopul primordial al cercetării este de a analiza fundamentul constituțional al responsabilității juridice, a instituțiilor statale și autorităților persoanelor fizice și persoanelor juridice în realizarea ordinii juridice în statul de drept, evidențierea limitelor independenței justiției în realizarea ordinii juridice în statul de drept, principiul legalității juridice, prevederea și garantarea prin lege de către stat a organelor, procedurilor și mijloacelor efective de realizare și apărare a ordinii juridice și constituționale în statul de drept.

Cuvinte-cheie: *Constituție, stat de drept, ordine juridică, responsabilitate juridică, drepturi și libertăți fundamentale, justiție, principii de înfăptuire a justiției, accesul liber la justiție, comportament social, raport social, raport juridic.*

The primary purpose of this research is to analyze the constitutional basis of judicial responsibility, of state institutions and the authority of social and legal bodies in order to realize the legal order in the state of law, the principle of judicial legality, the stipulation and the guarantee through law by the state of the bodies, procedures and effective ways of realisation and defense of judicial and constitutional standard in the state of law.

Keywords: *constitution, state law, judicial order, rights and fundamental freedoms, justice, principles of justice implementation, free access to justice, social behavior, social report, juridical report.*

Introducere. Actualitatea cercetării este condiționată de schimbările care se produs în instituțiile statale din țările care au pașit pe calea democrației și integrării. În condițiile aderării statelor din Europa Centrală și de Est la structurile europene și euro-atlantice, are loc o restructurare profundă a instituțiilor statului și alinierea lor la standardele impuse de aceste structuri. Unele dintre aceste schimbări sunt deja reglementate de normele juridice interne ale statelor, iar pe măsura integrării vor trebui elaborate altele noi, corespunzătoare timpului. Cetățeanul statului național integrat va avea calitatea și de cetățean al Uniunii Europene, beneficiind de anumite drepturi, dar și de obligații corelative.

Supportul metodologic al investigației este constituit din legi și acte normative ca: Constituția Republicii Moldova, Regulamentul Parlamentului, precum și izvoare doctrinare ale următorilor autori: Guceac I., Popa V., Ionescu C., Moraru I., Drăganu T., Guceac I., Tănăsescu S., ș.a.

Aspectele constituționale ale ordinii juridice în statul de drept au constituit obiectul de studiu al clasicilor doctrinei juridice, precum: J.J. Rousseau, Ch. Montesquieu, G. Cadoux, J. Rivero, G. Vedel și alții.

O altă contribuție importantă la obiectul de studiu a avut-o Ch. Montesquieu prin elaborarea teoriei separării puterilor în stat și a argumentat necesitatea respectării legilor și instituirii unui sistem în care să se asigure prioritatea legii în ansamblul normelor care reglementează relațiile sociale. „Libertatea, scria ma-

rele gânditor, constă, în primul rând, în a nu fi silit să faci un lucru pe care legea nu îl impune”.

În lucrarea lui H. L. A. Hart, „Conceptul de drept” sunt expuse condițiile minimale de existență ale unui sistem juridic, acestea înglobând: „Respectarea de către majoritatea populației a normelor juridice valabile, conform criteriilor de validitate, admiterea de către autorități a normelor de recunoaștere, de schimbare și de decizie, ca modele publice și comune de conduită”.

O contribuție însemnată la ideea de dreptate și justiție, deci, de ordine juridică, o are Mircea Djuvara care, în lucrarea „Teoria generală a dreptului” relevă că: „Fără dreptate, adică fără justiție și fără echitate, dreptul nu poate să aibă înțeles, este numai un mijloc de tortură al oamenilor, iar nu un mijloc de conviețuire pasnică între ei”.

În doctrina juridică românească o realizare recentă este „Teoria generală a dreptului”, în care autorii I. Ceterchi și I. Craiovan subliniază că: „Statul de drept cere ordine de drept, în care locul suprem îl ocupa Constituția, existând obligația tuturor organelor de stat, a organismelor sociale și a cetățenilor să se supună legii. În cadrul acestei ordini de drept, legalitatea, ca respectare a normelor juridice, a principiilor și procedurilor prevăzute de lege se întemeiază pe legitimitate, pe respectul drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor la nivelul standardelor internaționale”.

O contribuție deosebită la dezvoltarea aspectelor

constituționale ale ordinii juridice în statul de drept o au unii autori din Republica Moldova, între care se disting G. Costachi, I. Guceac, A. Bantuș, G. Avornic, D. Grama, M. Orlov, V. Popa, B. Negru, V. Cretu, I. Dolea, D. Blanaru.

Referindu-se la rolul statului în asigurarea ordinii juridice I. Guceac în „Cursul elementar de drept constituțional” afirmă „Statul este obișnuit să obțină monopolul constrângerii organizate, deoarece este de datoria lui de a dicta reguli de drept și de a asigura respectarea lor, fie prin convingere, fie prin forța de constrângere atunci când este necesară”.

Scopul cercetării. În vederea realizării scopului propus, autorul și-a preconizat soluționarea următoarelor sarcini:

- definirea conceptului de ordine de drept ca parte componentă a ordinii sociale; evidențierea rolului ordinei de drept ca parte componentă a ordinii sociale;
- analiza fundamentului constituțional al responsabilității juridice, a instituțiilor statale și autorităților persoanelor fizice și persoanelor juridice în realizarea ordinii juridice în statul de drept;
- evidențierea limitelor independenței justiției în realizarea ordinii juridice în statul de drept;

Metoda cercetării se bazează pe studierea materialului teoretic, legislativ și practic prin folosirea următoarelor metode: istorică, sistematică și juridico-comparativă. A fost studiată literatura acelor autori, care au comentat operele fondatorilor teoriei separației puterilor. S-a utilizat pe larg și operele savanților juriști, care au dezvoltat teoria separației puterilor, și a celor care au evocat-o în ultimul timp, în special, în legătură cu reevaluarea acestei teorii în țările post-totalitare, care au aderat explicit sau implicit la teoria separației puterilor în vederea constituirii statului de drept.

Semnificația teoretică și valoare aplicativă a lucrării. În procesul cercetării am analizat unele fundamente constituționale ale realizării ordinii juridice în statul de drept cu convingerea că, alături de alte lucrări de referință, aceasta pot contribui la îmbogățirea tezaurului de specialitate, respectiv a doctrinei administrative și constituționale care să constituie o prețioasă sursă de inspirație în elaborarea unor legi și acte normative, menite să contribuie la făurirea unei ordini juridice care ar garanta drepturile cele mai de preț ale omului.

Rezultate obținute și discutii. Este cunoscut faptul că nu poate exista ordine juridică fără responsabilitate juridică, aceasta din urmă fiind inerentă statului și dreptului atât pe plan intern, cât și pe plan extern.

Statul în care există disfuncționalități între instituții cu responsabilități și răspunderi care nu funcționează,

este condamnat la anarhie, dezordine juridică și, în cele din urmă, poate duce la dispariția sa ca entitate juridică.

În documentele internaționale referitoare la drepturile omului și în orice Constituție, drepturile și libertățile omului și alte valori sociale sunt ocrotite și garantate la nevoie prin forța coercitivă a statului. Art. 12 din Declarația Dreptului Omului și Cetățeanului din 1789 prevede că „Garantarea drepturilor omului și ale cetățeanului necesită o forță publică, aceasta fiind creată în avantajul tuturor și nu spre folosința proprie a celor carora le este încredințată”.

Garantarea, ocrotirea și apărarea acestor drepturi și valori nu se fac decât în limitele dispozițiilor constituționale și a legii. Asadar, baza responsabilității juridice o constituie Constituția, legile și alte acte normative.

Nicio lege nu poate îngradi accesul la justiție. Misiunea justiției se poate realiza, astăzi, dat fiind faptul că unul dintre principiile puse la baza conceptului constituțional este principiul separării puterilor în stat în putere legislativă, putere executivă și putere judecătorească.

Dreptul de acces liber la justiție este un drept care coincide și se valorizează reciproc cu principiile separației puterilor, al egalității, cooperării și controlului reciproc.

Accesul liber la justiție este necesar, deoarece dreptatea nu poate fi infaptuită întotdeauna în cadrul unei singure puteri, ci, în mod deosebit, în litigiile sau procesele în care una dintre părți este puterea sau funcționarul public.

Un exemplu elocvent în acest sens a fost soluționarea, în anul 1994, a plângerilor împotriva proceselor-verbale de constatare a contravențiilor de șefii ierarhici ai agenților constataatori.

Rezultatul este acel care se cunoaște, adică unele plângeri au fost soluționate în mod nefavorabil, cu toate că contravențiile au fost constatate în mod abuziv, netemeinic și nelegal.

Alte încălcări ale acestui drept care se practică sunt cele în care hotărârea de sancționare sau de achitare dată de consiliile de judecată ale militarilor nu putea fi atacată în justiție; respingerea pe motive de netemeinicie și nelegalitate a unei căi de atac împotriva hotărârilor judecătorești date cu încălcarea legii; refuzul ministrului de justiție de a aviza cercetarea unui judecător etc.

Potrivit art. 13 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, orice persoană al cărei drepturi și libertăți recunoscute de prezenta Convenție au fost încălcate, are dreptul să se adreseze efectiv unei instanțe naționale, chiar și atunci când încălcarea s-ar datora unor persoane care au acționat în exer-

citarea atribuțiilor lor oficiale, respectiv, puterea și funcționarii acesteia.

„Orice persoană are dreptul să se adreseze, în mod efectiv, instanțelor judiciare competente împotriva celor care violează drepturile fundamentale, care îi sunt recunoscute prin Constituție și lege”, se arată în art. 8 al Declarației Universale a Drepturilor Omului.

Potrivit constituantului român, cele două dispoziții din documentele enunțate mai sus fac parte din dreptul intern. Consacrând accesul liber la justiție, art. 21 din Constituție prevede: „orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, libertăților și a intereselor sale legitime. Nicio lege nu poate îngradi exercitarea acestui drept. Părțile au dreptul la un proces echitabil și la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil”.

Accesul liber la justiție presupune:

- existența unei puteri judecătorești cu adevărat independente;
- judecarea imparțială, obiectivă și competentă a cauzei;
- înfăptuirea de către judecătorul independent și inamovibil a justiției în numele legii;
- scoaterea justiției din sfera intereselor politice, economice și sociale;
- respectarea principiilor de înfăptuire a justiției (publicitate, oralitate, contradictorialitate, motivarea hotărârilor și exercitarea căilor de atac la instanțele superioare interne și la cele internaționale);
- garantarea exercitării căilor de atac, inclusiv la Curtea Europeană a Drepturilor Omului;
- existența unui cadru juridic al responsabilității judecătorilor și procurorilor.

Accesul liber la justiție este permis tuturor persoanelor, indiferent că este cetățean român, străin, apatrid, persoană juridică de drept privat sau persoană juridică de drept public.

Accesul liber la justiție permite apărarea drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanelor și a ordinii juridice în statul de drept.

Un alt principiu al responsabilității juridice este egalitatea în drepturi, prevăzut de art. 16, alin. 1 din Constituție. Acesta are în vedere:

- ca toți oamenii să fie la fel de responsabili, din punct de vedere juridic;
- în fața responsabilității juridice nicio persoană, organ al statului sau funcționar public, nu poate avea niciun fel de privilegiu, fiind tratată fără discriminări;
- toți sunt responsabili în fața legii, ceea ce înseamnă că nimeni nu poate fi mai presus de aceasta, indiferent de statutul său social;
- individualizarea responsabilității juridice sau cauzele de înlocuire, înlăturare, agravare ori atenuare

a acesteia sunt stabilite prin lege în mod egal, fiind excluse orice rațiuni de ordin politic, național, etnic, rasial, religios etc.

Principiul reparării integrale a prejudiciului este cel potrivit căruia repararea prejudiciului trebuie făcută în mod efectiv - *damnum emergens* - cât și a beneficiului nerealizat - *lucrum cessans*. Legea dă dreptul atât la repararea prejudiciilor materiale, cât și ale celor morale. Astfel, potrivit art. 152, alin. 1, din Constituția României „persoana vătămată într-un drept al său ori într-un interes legitim de către o autoritate publică printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termen legal a unei cereri este îndreptățită să obțină recunoașterea dreptului pretins sau a interesului, anularea actului și repararea pagubei”.

Legea nr. 29/1990 privind contenciosul administrativ care a fost adoptată înainte de apariția Constituției (1991), în art. 11 dispune: „instanța soluționând acțiunea în contenciosul administrativ poate, după caz, să anuleze în tot sau în parte actul administrativ, să oblige autoritatea administrativă să emită un act administrativ sau să elibereze un certificat, o adeverință sau orice alt înscris, iar în cazul admiterii acțiunii va hotărî și asupra daunelor materiale și morale”.

Prejudiciul trebuie reparat cât mai grabnic, astfel încât în intervalul cuprins în cauzarea prejudiciului și începerea reparării acestuia să se producă cât mai puține urmări dăunătoare. În realitate lucrurile stau invers, în sensul că instanțele judecătorești sunt supraaglomerate cu tot felul de procese privind revendicarea unor bunuri, partaje, dezbateri succesoriale, vătămări etc., iar pe de altă parte, există și o inerție în activitatea acestora, unele procese atât penale, cât și civile începute din 1990, fiind și astăzi pe rolul unor instanțe judecătorești.

Din acest motiv, în unele cazuri tragerea la răspundere juridică a făptuitorului nu a mai putut avea loc, întrucât, între timp, a intervenit prescripția răspunderii.

Statul este o unitate alcătuită din reuniunea mai multor oameni pe un teritoriu determinat în forma guvernațiilor.

Statul este un apărător social și un garant al drepturilor și libertăților cetățenilor. În acest sens, art. 1 din Constituție consacră: „România este un stat de drept, democratic și social...în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul sunt valori supreme în spiritul tradițiilor democratice ale poporului român și idealurilor revoluției din Decembrie 1989 sunt garantate”. Această dispoziție constituțională scoate în evidență responsabilita-

tea statului de apărare socială în spiritul dreptății, organele sale abilitate devenind garantul afacerilor colectivității, fiind obligate să acționeze în condițiile și în limitele legii.

Inacțiunea acestor organe sau autorități constituie temeiul juridic de tragere la răspundere, atât a funcționarilor care se fac vinovați, cât și a autorității publice din care aceștia fac parte - respectiv, a statului.

Un alt principiu este cel al personalității, potrivit căruia responsabilitatea juridică o poartă cel care a savârșit actul sau faptul juridic, aceasta fiind regula în materie. O excepție de la regulă o constituie răspunderea autorității sau instituției publice pentru fapta funcționarului său.

În ceea ce privește finalitățile responsabilității juridice, potrivit principiului umanismului dreptului, acestea sunt prevenirea, repararea, represiunea, conceptul în această materie fiind cel de protecție, ocrotire și educare. Acest principiu trebuie avut în vedere și la stabilirea procedurilor, a cauzelor de înlăturare, agravare și atenuare a responsabilității juridice.

În realitate, lucrurile nu stau cum sună acest principiu. Dacă acest principiu ar fi fost aplicat cu sfințenie, nu am avea închisorile pline cu infractori condamnați pentru infracțiuni „de necesitate”, furturi de produse alimentare din magazine pentru procurarea hranei infractorului sau familiei lui sau pentru alte delictive minore, în timp ce unii autori ai devalizării băncilor, deturnărilor de fonduri, spălării banilor, evaziunilor etc., sunt judecați în libertate, de cele mai multe ori gășindu-se artificii juridice de atenuare sau scăpare de pedeapsă.

De asemenea, o altă piedică în tragerea la răspundere juridică a demnitarilor, a notarilor și judecătorilor sunt și acele avize și aprobări de începere a cercetării penale și trimitere în judecată care vin greu sau nu vin deloc când este vorba despre un om al puterii. Așadar zicala că „peste lege trec unii, pe sub ea trec alții, iar puțini din cei care comit fapte ilegale îi simt rigorile” este tot atât de valabilă și astăzi, dacă nu chiar mai valabilă ca în fostul regim.

Un alt principiu este cel al concordanței între drepturi și obligații, între putere și responsabilități, potrivit căruia o persoană nu poate fi făcută responsabilă decât numai pentru ceea ce aceasta putea și avea obligația să facă, dar nu a făcut.

Pentru stabilirea responsabilității juridice trebuie să se cunoască mobilul și motivele care au stat la baza conduitei ilicite a actului sau faptului administrativ civil etc. Mobilul actului administrativ, arată profesorul Alexandru Negoită, este ceea ce determină organul administrației publice să uzeze de competența sa în emiterea actului, iar motivul acestuia este ceea ce con-

stituie justificarea conținutului său. Dacă unul dintre acestea este ilegal, atunci și actul este ilegal. Ilegalitatea actului atrage după sine răspunderea juridică a celui care l-a comis. Pe de altă parte, este cunoscut faptul că un drept nu poate fi realizat, dacă nu există o reglementare a obligației corelative pentru o altă persoană, pe cale de consecință nu suntem nici în prezența unei responsabilități. Funcționarul sau autoritatea publică nu poate fi făcută responsabilă, dacă nu este îndrituită de lege cu competența de natură să prevină și să înlăture faptele generatoare de răspundere.

Așadar, nu poate fi făcut responsabil un șef nemijlocit (funcționar public) care nu dispune de instrumentele juridice legale, de pârghiile necesare pentru a le folosi în prevenirea săvârșirii unor fapte ilegale de către subalterni. Cu toate acestea, noi considerăm că structura administrației, așa cum este realizată, are pârghiile necesare pentru realizarea ordinii și disciplinei în rândul funcționarilor, iar șeful celui care a comis un act ilicit poate fi tras la răspundere pe temeiul neluării tuturor măsurilor necesare în scopul prevenirii unor abateri sau fapte de natură penală, contravențională etc.

Numai așa putem trage la răspundere un ministru pentru dezordinea din cadrul ministerului pe care îl conduce sau pe un director al unei instituții publice. Dacă nu interpretăm legea în acest spirit, ne găsim în situația de a trage la răspundere pentru neregulile dintr-un minister pe portarul acestuia sau pe funcționarul de la registratură.

Tot sub acest pretext, pot fi puse și greșelile guvernării nu pe seama primului-ministru și a partidului de guvernământ, așa cum este firesc, ci pe seama ministrului tineretului și sportului sau a purtătorului de cuvânt etc. care, în întâlnirea cu ziaristii, a spus și lucruri despre care nu avea aprobarea să le facă publice.

Concluzii

În concluzie, se impun unele observații.

Responsabilitatea juridică reprezintă un principiu, o componentă fundamentală a comportamentului social. Responsabilitatea juridică nu se reduce numai la sancțiunea juridică, la pedeapsă, ea se definește, în primul rând, prin înțelegerea necesității respectării legii. Realizarea ordinii juridice are loc, de regulă, prin conformare, adică prin adoptarea de bună voie sau de teama pedepsei. Aceasta implică, în primul rând, înțelegerea necesității respectării legii. În cazul în care unii membri ai colectivității nu se conformează exigențelor legii, realizarea ordinii juridice este posibilă numai prin constrângere, adică prin aplicarea sancțiunilor prevăzute de normele încălcate.

Baza responsabilității juridice o constituie Constituția, legile și actele normative.

Răspunderea juridică îmbracă mai multe forme: răspunderea civilă, răspunderea penală, răspunderea disciplinară. Răspunderea civilă este consecința nerespectării unor obligații civile, izvorâtă fie din contract, fie din delict sau cvasi-delict civil (repararea prejudiciului). Răspunderea penală este consecința comiterii unei infracțiuni care implică obligația infractorului de a da socoteală în fața justiției și de a executa pedeapsa în caz de condamnare (amenda penală, închisoare etc). Răspunderea disciplinară este consecința nerespectării unei obligații în cadrul relațiilor de serviciu care implică aplicarea unor sancțiuni disciplinare celui vinovat (mustrare, avertisment, concediere etc).

Prin aplicarea sancțiunilor se restabilește ordinea juridică, se repară pagubele, se izolează elementele periculoase pentru societate. Temeiul responsabilității juridice, în statul de drept, îl constituie o serie de principii: principiul legalității juridice, prevederea și garantarea prin lege de către stat a organelor, procedurilor și mijloacelor efective de realizare și apărare a ordinii juridice și constituționale în statul de drept. Nimeni nu este mai presus de lege, exercitarea drepturilor și libertăților constituționale trebuie să se facă cu bună-credință, fără să se încalce drepturile și libertățile celorlalți, accesul liber la justiție etc.

Principiul legalității constituie un principiu fundamental al statului și dreptului și constă în obligativitatea tuturor organelor statului, partidelor și organizațiilor politice economice și sociale, a tuturor persoanelor fizice și juridice de a respecta și a duce la îndeplinire întocmai prevederile legale. În același timp, legalitatea presupune apărarea de către stat prin organele sale abilitate, a drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor fizice și juridice. Nu se poate vorbi de un stat de drept fără aplicarea fermă a principiului legalității. Totodată, legalitatea presupune că organele abilitate ale statului, în activitatea lor de punere în aplicarea prevederilor legale trebuie să acționeze numai în conformitate cu spiritul Constituției și legii.

Unul dintre cele mai importante principii constituționale este cel care consacră domnia legii. În virtutea acestui principiu guvernării și guvernații

sunt supuși și răspunzători în fața legii. Niciun individ nu trebuie să fie deasupra legii, indiferent de pregătirea sa și de funcția îndeplinită. Așa cum există legi care se adresează comportamentului cetățenilor, la fel sunt și pentru instituțiile statale, a puterii publice pentru evitarea comportamentelor abuzive și a exceselor de putere.

Bibliografie

I. Legi, documente și alte acte normative

1. Constituția Republicii Moldova, din 28 iulie 1994, Chișinău: MOLDPRESS, 2016.
2. Constituția României, publicată în Monitorul Oficial, partea I, nr. 767 din 31 octombrie 2018.
3. Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948.

II. Tratatate, cursuri, manuale și alte lucrări de specialitate:

4. Costachi, G. Statul de drept: între drept și realitate. – Chișinău, 2000,
5. Costachi, Gh., Cusmir, V. Probleme ale statului de drept și administrării democratice. – Chișinău, 2001,
6. Craiovan, I. Doctrina juridică. – București: ALL BECK, 1999,
7. Craiovan, I. Introducere în filozofia dreptului. – București: ALL BECK, 2000.
8. Djuvara, M. Teoria generală a dreptului. Drept rațional. Izvoare și Drept pozitiv. – București: ALL, 1995,
9. Guceac, I. Răspunderea administrativă. // Bazele statului și dreptului Republicii Moldova. – Chișinău: Cartier, 1997, p.167-173.
10. Guceac, I. Organele administrației publice. // Bazele statului și dreptului Republicii Moldova. – Chișinău: Cartier, 1997, p. 165-167.
11. Micu, V. Răspunderea și responsabilitatea ca fenomen social. În: Legea și viața, nr. 6, 2017, p. 37-43
12. Baltag, D. Relevanța teoretică și socială a fenomenului de ordine juridică. În: Legea și viața, nr.2, 2018, p. 4-8
13. Robea, M. Unele referințe teoretice și normative privind ordinea juridică. În: Studii juridice universitare, nr. 3-4, 2016, p. 154-161.